

ՀՏԴ 159.9

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԿԱՆ ԹՐԵՅՆՆԵՐԳԻ /ՎԱՐԹԵՅՄԱՆ/ ԾԱԳՈՒՍՐ ԳՈՐԾՆԱԿԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՈԳԵԹԵՐԱՊԻԱՅԻ ԽՄԱՐԱՅԻՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

Ա.Մ. Այոյան

մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոն

Հոգեբանական խնդիրների, շփման ու փոխհարաբերությունների ընթացքում ծագող դժվարությունների հաղթահարման և նման այլ թեմաների վերաբերյալ հարցեր մարդկանց հուզել են միշտ. անկախ այն բանից, թե ո՞ր դարում կամ տառամյակում են ապրել ու ապրում նրանք: Եվ ամեն անգամ գիտությունը, կարծես, փորձում է տալ այդ հարցերի պատասխանները, սակայն, նոր սերունդները՝ գիտական նոր ձեռքբերումներով ժխտում են դրանք և նորից բռնում մարդու հոգեկանի և փաղտնիքների բացահայտման ճանապարհը: Հենց այդ ճանապարհին է, որ ծնվեց հոգեբանությունը, որն իր ուսումնասիրություններով ապացուցեց, որ յուրաքանչյուր անձ՝ անցնելով ինքնաշինացության ուղին, պետք է առաջին հերթին, ինքն իր համար բացահայտի իրեն հուզող հոգեբանական որոշ կարևոր հարցերի պատասխանները, քանի որ դրանք, շատ հաճախ թաքնված են մարդկային հոգեկանի խոր անկյուններում: Հոգեբանական թերնյինգային խմբերը, որոնց ծագման մասին խոսք կզնա այս հոդվածում, պայմաններ են ստեղծում անձնային փորձ ստանալու համար և այդ կերպ առավել դյուրին են դարձնում ինքնագիտակցման, ինքնաբացահայտման ու ինքնահասկացման գործընթացը: Մա կարելի է համարել մարդկային հոգեկանի մշտական հարցերի պատասխանները ստանալու նորագույն միջոցներից մեկը: Այս փաստի գիտակցմամբ էլ գնալով աճում է հոգեբանական թերնյինգների հանդեպ հետաքրքրությունը՝ նույնիսկ հոգեբանությունից հեռու մարդկանց շրջանում: Օրինակ, եթե ժամանակներ առաջ Կուրտ Լևինը նոր սննդամթերք օգտագործելու իր գիտափորձը կատարեց հոգեբանության բնագիտություն և այն անվանեց թերնյինգ /մանրամասները հոդվածի էջերում/, ապա այսօր դեղագործական խոշոր կազմակերպություններ այդ մեթոդիկան օգտագործում են բժիշկներին ու նրանց այցելուներին նոր դեղամիջոցների հետ ծանոթացնելու համար: Ուսումնասիրելով թերնյինգների ծագման պատմությունը կարելի է հետաքրքիր գիտարկում կատարել՝ հոգեբանական խմբության այս մեթոդի ծնունդը նման է հոգեբանական գիտության ծագմանը: Եթե հոգեբանությունը, որպես ինքնուրույն գիտություն, ծագել է բնագիտական գիտությունների, մասնավորապես փիլիսոփայության ընդլեքից և ստանալով մեծ ճանաչում՝ իր արմատները խրել բազմաթիվ այլ ոլորտներում /տնտեսագիտություն, մանկավարժություն, սոցիոլոգիա, իրավագիտություն, քաղաքականություն և այլն/, ապա այսօր տարբեր բնագավառներում լայն տարածում ստացած հոգեբանական վարժեցումները, որպես գործնական հոգեբանության ժամանակակից ինքնուրույն մեթոդ, ծագել են հոգեբանական, ինչպես նաև հոգեթերապևտիկ խմբային մեթոդների զարգացման ճանապարհին, թեև առաջին հայացքից թվում է, թե գործնական հոգեբանության այս մեթոդն իր կիրառման նպատակով ու միջավայրով տարբերվում է հոգեթերապևտիկ մեթոդներից: Ի տարբերություն վերջինների, թերնյինգային խմբերում մարդիչը գործ ունի առավելապես առողջ հոգեկան ունեցող մարդկանց հետ և «թերնյինգ» տերմինն իր ծագումնաբանությամբ կրում է մոցիալ-հոգեբանական բնույթ: Այնուամենայնիվ թերնյինգի ժամանակակից հասկացումը, որն իր մեջ ներառում է նաև խմբային հոգեթերապիայի շատ օգնական մեթոդներ, մատնացույց է անում, որ թերնյինգի ծագման արմատները պետք է փնտրել համաշխարհային հոգեբանական գիտության հիմնական ուղղություններում՝ հոգեկենտրոնություն, բիենյվիդիզմ, գեշտալտ հոգեբանություն, հուսանալական հոգեբանություն, կամ տարբեր տեսական մոտեցումների միավորման մեջ /ինչպես, օրինակ՝ Ֆ. Պրոպի գեշտալտոթերապիան կարելի է համարել հոգեկենտրոնության, գեշտալտոթերապիայի, ֆրեյդմոտիվացիական մոտեցման միավորման և զարգացման արդյունք/։ Բիենյվիդիզմի ակունքներից առաջացել են կարողությունների թերնյինգային

խմբերը՝ ուղղված ուսուցման վարքային մոդելների վրա: Այդ խմբերի վարողները, որպես կանոն, հավելված են ազդողմասցանի խմբային գործընթացները: Վ. Ռայսի մարմնավորմանը ուղղակիան թերապիան արմատավորվում է դասական հոգեվերլուծությունից, ներդրված փաստիկական ծրագրավորումը՝ ժամանակակից ներդրված փոխզույգից: Սակայն նախքան հոգեբանական գիտությունը՝ հանձնիս հիմնական տեսությունների, կարևորություն տալ խմբային աշխատանքի մեթոդներին, պահանջվեց որոշակի ժամանակ: Որպես արդյունք ապագայովցվեց այդ մեթոդների արդյունավետությունը: Այսօր խմբային մեթոդները »... դարձել են իրական դրոշմներ, ինչպես իրենց խնդրակարգությունը, այնպես էլ իրենց արդյունավետության ուժով, որը մի շարք դեպքերում անհատական աշխատանքից էլ բարձր է: [3]: Բացի այդ խումբը դիտարկվում է որպես անհատի զարգացմանը նպաստող կարևոր օղակ, քանի որ մարդը, որպես անձ կապացման ճանապարհին քայլում է մի խմբից մյուսը, հետևաբար չի կարող հոգեբանորեն անկախ լինել դրանցից: Նու միայնակ չէ: Եվ հենց անհատի կապերում խմբի նման նշանակություններ էլ գործնական հոգեբանության բնագավառում առանձնահատուկ ասպեկտի վրա է դնում խմբային աշխատանքի մեթոդները: Ակտիվ խմբային մեթոդների հիմքում ընկած են այնպիսի հայտնի հոգեբանների աշխատանքներ, ինչպիսիք են Կ.Լևինը /«թերմինիզ-խմբեր»/[5], Կ.Ռոջերսը, Ռ.Շուտցը /«հանդիման խմբեր»/, Յ. Մորենոն /«հոգեդրամա»/, Կ.Պրեյլը /«գեղարվեստական»/ և այլն: Հոգեբանական գիտության զարգացմանը համընթաց ընդլայնվեց խմբերի և խմբային մեթոդների ուսումնասիրության ու կիրառման սահմանները: Համաշխարհային գրականության մեջ խմբերի խնդիրներին վերաբերող հրատարակությունների թիվը 1897-1959թթ., հատվածով կազմել է 2112 անուն, քայց 1959-1969թթ., այն աճել է մինչև 2000, իսկ 1967-1972 ևս 3400 ուսումնասիրությունով: Արժեք նշել, որ բոլոր հրատարակությունների ավելի քան 90%-ը բաժին է հասնում ԱՄՆ-ին՝ 8%:

Խմբային մեթոդների, նրանց ֆունկցիաների և մեխանիզմների սոցիոլոգիական առաջին ուսումնասիրությունների սկզբնականում կանգնած էին Է. Դյուրկեյմը և Ջ. Ջոնսոնը: Նրանց կատարած հետազոտական աշխատանքների արդյունքներն այս կամ այն ձևով սկսեցին օգտագործվել հոգեթերապիայում, թեև անհիմաստ է ժխտել, որ առողջ մարդկանց խմբերի և հոգեթերապիայի խմբերի հոգեբանական մեխանիզմների ու գործունեության առանձնահատկությունների միջև կան զգալի տարբերություններ: Իսկ ահա թերմինիզային խմբերը կարելի է նմանեցնել փոքր խմբերին, որոնք ուսումնասիրվում են մասնավորապես սոցիալական հոգեբանության կողմից:

ԱՄՆ-ում խմբային մեթոդների կիրառման առաջին փորձերը ստացել են ինգլիսալեզու ինստիտուտը/«Հնդկ- ներշնչող» թերապիա անվանումը / Appleby and Winder, 1973 / : Չոզեյի Պրատտը առաջիններից էր, ով սկսեց կիրառել այդ թերապիան: Նա իր այցելուներին սկսեց հավաքել 20 հոգանոց խմբերում: Սկզբնապես Պրատտը խումբը գլխավորում էր որպես աշխատանքի տնտեսման ձև, որը թույլ էր տալիս խնայել ժամանակը: Խմբային թերապիայով նա խորությամբ տարվեց միայն մի քանի տարի անց: Նա եկավ այն եզրակացության, որ հոգեթերապիայի հիմքը հանդիսանում է մի մարդու կողմից մյուսի վրա բարենպաստ ազդեցություն գործելու հանգամանքը: Հետևաբար աշխատանքը խմբում, որտեղ այդ ազդեցությունը կարելի է օգտագործել նպատակային, անհատական աշխատանքի համեմատ ավելի արդյունավետ է:

Այն փաստը, որ խմբի միջոցով ազդեցությունը, մասնավորապես բուժման նպատակով, հաճախ շատ արդյունավետ է լինում, հայտնի է շատ վաղուց, թեև խմբում անհատի վարքի և խմբի ազդեցության հարցերը պարբերական հետազոտության առաքելա դարձան միայն 19-20- րդ դարերում: Նույնիսկ շամանական պրակտիկան է ցույց տալիս, թե ինչ ազդեցություն կարող է ունենալ խումբն առանձին անհատների գիտակցության վրա:

Խմբի անդամներից մեկը՝ մյուսի վրա առողջարար ազդեցություն ունենալու վառ ասպարեզ կարելի է համարել սկանդիավային ճանաչում ունեցող մարկիզ դե Սադայի /1740-1814թթ/ գործունեությունը: Երբ նա հայտնվեց Շարլոտտին՝ հոգեբուժարանում, նա սկսեց գրել և հենց տեղում բեմադրել պիեսներ, որոնցում խաղում էին հոգեկան հիվանդները: Ներկայացումների ժամանակ բեմադրիչը վկա էր լինում այնպիսի տեսարանների, որոնցում դերասանները իրենց մարմնավորած կերպարներով շերտ առ շերտ մերկացնում էին իրանց հոգեկան աշխարհը: Սադայի գիտափորձը նման «կենդանի թատրոնում», թեթևա, կարելի է

համարել խմբային հոգեթերապիայի վաղ փորձերից /Corsini, 1973: Սակայն հոգեկանի ուսումնասիրության և նրա վրա ազդելու նպատակով թատերական միջոցների պատմատիկ օգտագործումը սկսվեց միայն 20-րդ դարի սկզբներին ի շնորհիվ Յակոբ Մորենոյի և նրա մշակած մեթոդի՝ հոգեդրամայի: Դե Սալասի գործունեությունը և նրա գիտափորձը կարելի է սկզբնական համարել նաև սոցիալ-հոգեբանական թերնյինգի ծագման համար. քանի որ այս մեթոդի հիմքում նույնպես կարելի է տեսնել ղեկային խաղերը՝ դրամատիզացիայի տարրերով:

Խմբում տեղի ունեցող գործընթացներին գիտատեսական բացատրություն տալու առաջին փորձը կարելի է համարել 18-րդ դարի վերջում Ֆրանսիայում գործունեություն ծավալած ավտորացի բժիշկ Ֆրանս Անտուան Մեմմերի «կենդանական մեխանիզմ» տեսությամբ: Վերջինիս ելությունը կայանում էր նրանում, որ գոյություն ունի մագնիսական ֆլուիդ, որն օրգանիզմում անհավասարաչափ բաշխվելու դեպքում առաջացնում է հիվանդություններ: Այս դեպքում բժշկի խնդիրն է հատուկ միջոցներով հավասարաչափ տարածել ֆլուիդը և այդ կերպ բուժել հիվանդին / J. Меммер, Р. де Кокеур, 1991: Խմբային բուժումը կազմակերպվում էր հետևյալ կերպ: Դասիլիճի կենտրոնում տնկադրվում էր ջրով լի մեմմերյան տարա, որը լցված էր նաև քարերով, հայելու կտորներով և այլն: Ջրից դուրս կախված էին թուկեր, որոնցից բռնած կանգնած էին հիվանդները /հաճախ կանայք/: Մասնակիցներն իրար կապված էին թուկով: Մեմմերը, միջնադարյան ալքիմիկի հագուստով մոտենում էր հիվանդներին և հատուկ հայելա ծոցով կատարում տարբեր շարժումներ: Պետք է նշել, որ մոգական մթնոլորտն, իրոք, բարձրար ազդեցություն էր ունենում որոշ հիվանդների վրա: Սակայն գիտությունների Ակադեմիայի երկու հանձնաժողով, որոնք ստեղծվել էին Լյուդվիկ 16-ի հրամանով՝ Մեմմերի գործունեության գնահատման համար, բացասական կարծիք հայտնեցին «կենդանական մեխանիզմի» տեսության վերաբերյալ: Գիտնականներից ոչ մեկը ուշադրություն չդարձրեց Մեմմերի աշխատանքում սոցիալ-հոգեբանական էլեմենտների վրա, որոնք, մեծամասամբ, կապված էին բժիշկ-հիվանդ միջանձնային փոխազդեցության, մասնակիցների վրա խմբի ունեցած առողջարար ազդեցության հարցերի հետ:

Ժամանակակից հոգեբանությունում դիտարկելով հոգեբանական թերնյինգի տարբեր մեթոդիկաներ, կարելի է որոշ մասնություններ նկատել մեմմերյան մեթոդիկայի և որոշ ժամանակակից թերնյինգային տեխնիկաների միջև: Օրինակ, երբ մասնակիցները շրջան են կազմում իսկ նրանցից մեկը ստանձնելով համերգավար դեր՝ մոտենալով մասնակիցներից յուրաքանչյուրին՝ ձեռքի փայտիկի օգնությամբ դիպչում է նրանց և ներգրավում իր նվագայլմբի մեջ /1, էջ 34/:

1843 թվականին շոտլանդացի բժիշկ Ջ. Բրեյդը բուժման մեմմերյան տարբերակի հոգեբանական մեխանիզմները կապելով քնի հետ՝ «կենդանական մեխանիզմի» փոխարեն առաջարկեց հիպնոս / հուն. hipnos- քուն/ տերմինը:

Թեև ի սկզբանե հոգեվերլուծության հիմնադիր Ջ. Ֆրեյդը խմբային աշխատանք չէր օգտագործում, այնուամենայնիվ, նրա հետևորդները՝ կարևորելով անձի ձևավորման սոցիալական ասպեկտները, սկսեցին կիրառել «խմբային հոգեվերլուծություն» /տերմինը ներ է մտնել Տ. Բարրոուն/: Ալֆրեդ Ադլերը կարծում էր, որ հենց խումբն է նշանակալից ազդեցություն ունենում մարդու նպատակների ու արժեքների վրա և օգնում ձևակերպել դրանք:

Խմբային հոգեբուժության և թերնյինգային խմբերի զարգացման համար նշանակալից ազդեցություն ունեցան Կ. Լևինի դպրոցի հայացքները:

Կ. Լևինը պնդում էր, որ մարդկանց վարքում և դիրքորոշումներում արդյունավետ փոփոխությունների մեծամասնությունը տեղի է ունենում խմբերում, այլ ոչ թե անհատական կոնտեքստում, այդ պատճառով, որպեսզի մարդը բացահայտի և փոխի իր դիրքորոշումները, մշակի վարքի նոր ձևեր, նա պետք է սովորի իրեն տեսնել այնպիսին, ինչպիսին իր անձն ընկալում են ուրիշները: Կ. Լևինը իր աշխատակիցների հետ միասին սկիզբ դրեց խմբային զարգացման /գինամիկայի/ ուսումնասիրությանը, որը փորք խմբերի հոգեբանության կորիզն է: Նա մշակեց խմբերում մասնակցող դիտման մեթոդը /the participant-observation method/, որի շնորհիվ ծագեց մարզման խմբերի՝ T- խմբերի / անգլ. T-groups / տեսությունն ու պրակտիկան: Դրանց հիմքում ընկած էր հետևյալ միտքը. մարդկանց գերակշիռ մասն

ապրում և աշխատում է խմբերում, բայց հաճախ իրենք իրենց հաշիվ չեն տալիս, թե ինչպես են նրանք իրենց դրսևորում այդ խմբերում, ինչպիսին են նրանց տեսնում ուրիշները, ինչպիսի ռեսուլտիսներ է առաջացնում իրենց վարքը ուրիշների մոտ: Կ. Լևինին է պատկանում հետևյալ միտքը. «սովորաբար ավելի հեշտ է փոխել խմբում հավաքված անհատներին, քան թե փոխել նրանցից յուրաքանչյուրին առանձին- առանձին» [4, էջ 22]: Օստո հայտնի մասնագետներ, դրանց թվում և Կ. Ռոջերսը, նշում էին, որ Կուրտ Լևինին կարելի է համարել հոգեբանական թերնյինգի նախակայր, ինչպես նաև, որ սենզիտիվ վարքցումը հանդիսանում է 20-րդ հարյուրամյակի նշանակալից հայտնագործություններից մեկը:

Թերնյինգային մեթոդի մշակման կարևոր նախադրյալներից կարելի է համարել Կ. Լևինի հայտնի գիտափորձը, որի նպատակն էր փոխել մարդկանց սովորյալ սովորություններն ու սենզի հանդեպ ստեղծված ստերիոտիպները [1]: Այդ պրակտիկ հիմնախնդրի հետ ամերիկացիները բախվել էին երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, նրբնալույթները կանգնել էր նոր ու անծանոթ սենզամեթոդ օգտագործելու փաստի առջև: Ազդել մարդկանց գիտակցության վրա համոզմունք մեթոդ ընտրելով ընդունված ու տարածված միջոցները զանգվածային լրատվամիջոցներ, հայտարարություններ, գովազդ, ցանկալի արդյունք չտվեցին: Լևինն առաջարկեց օգտագործել դիսկուսիոն խմբերի սկզբունքը: Գործողությունն ինքնին շատ պարզ էր: Վարողի կարճ ելույթից հետո մասնակիցները քննարկում էին այն հարցը, թե ինչպես կարելի է համոզել մարդկանց օգտագործել նոր սենզամեթոդը: Արդյունքները գերազանցեցին սպասելիքները: Այլ տեղեկատվությունից հետո ներխուժներից միայն 3 %-ը համաձայնվեցին համոտեսել նոր ուղեմեթոդի գոնե մեկը, իսկ քննարկման մասնակիցներից 30%-ը: Ելեկտրոլ այս և նման այլ գիտափորձերի արդյունքներից Կ. Լևինը հանգեց այն եզրակացության, որ խմբային քննարկման արդյունքում որոշում ընդունելու գործընթացը կարող է առավել երկար ազդել մարդու վարքի վրա: Դա պայմանավորված է նրանով, որ անհատը դիմագրում է փոփոխություններին, նթ դրանք ենթադրում են բեկում խմբային նորմաներից, և, ընդհակառակը, խմբային նորմաների փոփոխման ժամանակ առանձին անհատի հայացքների և տեսակետների փոփոխման գործը դառնում է ավելի դյուրին:

Օստ Ն. Վ. Գրիչնայի /3/, Կ. Լևինի հետազոտությունների արդյունք հանդիսացած թերնյինգային խմբերի բացահայտման տարեթիվը կարելի է համարել 1946 թվականի ամառը՝ Կոննեկտիկուտյան թերնյինգների անցկացման ժամանակահատվածը: Նախապատմությունը հետևյալն է. Կոննեկտիկուտ նահանգի հանձնաժողովն օգնություն է խնդրել Կ. Լևինից լիդերների պատրաստման և հասարակությունում կրոնական և ռասայական նախապաշարմունքների հետ պայքարի արդյունավետ միջոցների մշակման ուղղությամբ հետազոտություններ կատարելու գործում: Լևինը և նրա աշխատակիցները որոշեցին անցկացնել «փոփոխող գիտափորձ»: Երկաթաբայա թերնյինգային ծրագրին մասնակցելու համար ընտրվեցին 41 մարդ՝ մեծամասնությունը մանկավարժներ և սոցիալական բնագավառի աշխատողներ էին: Թերնյինգներից հետո մասնակիցները մեծամասնությունը գնում էին տուն, իսկ նրանք ովքեր մնում էին, թույլատրություն խնդրեցին մասնակցելու նախագծի ղեկավարների և վարողների երեկոյան հանդիպումներին, որոնց ընթացքում քննարկվում էին այդ օրվա աշխատանքի արդյունքները: Հանդիպումների մեկի ժամանակ թերնյինգի մասնակիցները չհամաձայնելով ղեկավարների կարծիքներին, հայտնեցին իրենց տեսակետները: Ծագեց բանավեճ, որը Լևինը համարեց շատ արդյունավետ: Երեկոյան քննարկումները՝ մասնակիցների և ղեկավարների միջև համարվեցին կարևոր ուսուցանող փորձ և դարձան անհրաժեշտ պայման թերնյինգների անցկացման ժամանակ: Այս կերպ գիտակցվեց թերնյինգային խմբերում հետադարձ կապի կարևորությունը, որը մինչառաջ համարվում է թերնյինգային աշխատանքի անբաժան մասը:

Կ. Լևինը թերնյինգային խմբի արդյունավետ աշխատանքի կարևոր պայման էր համարում նաև «Մենք»-ի ուժեղ գզացումը, ինքնատրաստիչություն և պատկոյան միջոցառող, հանդիպումների ոչ ձևական բնույթը, հուզական պաշտպանվածությունը, խմբային պրոցեսում մասնակիցների ակտիվությունը: Կոննեկտիկուտում անցկացված «փոփոխող գիտափորձի» արդյունք հանդիսացավ նաև 1947 թվականին ԱՄՆ-ում թերնյինգի Ազգային լաբորատորիայի ստեղծումը: Այն դարձավ մարդկային հարաբերությունների բնագավառում

անցկացվող հետազոտությունների կարևոր կենտրոն: Բայց ինքը՝ Կուրտ Լևինը, չհասցրեց տնսնել իր աշխատանքի վերջնական արդյունքները և մասնակցել Ազգային լաբորատորիայի առաջին համաժողովին: Կոնեկտիկուտյան աշխատանքային խմբի գործունեության ավարտից 8 ամիս հետո՝ 1947 թվականի փետրվարի 11-ին, նա մահացավ սրտի հիվանդությունից:

Կուրտ Լևինի ամբողջ գիտական գործունեության առաջնորդ կազմում էր այն, որ նա խոմբը դիտարկում էր որպես «գինամիկ ամբողջություն», որի հիման վրա էլ նրա ու նրա աշխատակիցների կողմից մշակվեցին այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են խմբային դինամիկան, խմբային կոմունիկացիան, խմբային որոշումների առանձնահատկությունները, խմբային նորմերը, խմբում ստեղծված սոցիալական մթնոլորտը, մարզիչի կենտրոնական դերը՝ հասկացություններ, որոնք այսօր էլ կազմում են խմբային ուսումնասիրությունների, հետևաբար նաև թերեյինգային աշխատանքի կորիզը:

20-րդ դարի 50- ական թվականներին Մ. Ֆորվերգը մշակեց նոր մեթոդ, որի հիմքում ընկած էին դերային խաղերը՝ դրամատիզացիայի տարրերով: Այդ մեթոդը ստացավ սոցիալ- հոգեբանական վարժեցումներ անվանումը [4]: Այսօր կարելի է թվարկել թերեյինգային խմբերի տարբեր տեսակներ՝ սոցիալ-հոգեբանական, անձնային աճի, շփման մեջ կարողունակության բարձրացման և այլն: Եվ սա խոսում է այն մասին, որ թերեյինգային մեթոդներն անցնելով զարգացման երկար ուղի այսօր արդեն կայացել են որպես ինքնուրույն հոգեբանական մեթոդներ:

Ամփոփում

Հոդվածում հեղինակը ընթերցողին ծանոթացնում է այլ խմբային մեթոդների զարգացման հետևանքով առաջացած հոգեբանական թերեյինգների պատմության հետ: Բայց դրանից ի հայտ է բերվում այն փաստը, որ թերեյինգային մեթոդների որոշ ձևեր պատկործվել են դեռևս 18-րդ դարում:

Резюме

В данной статье автор знакомит читателя с историей возникновения психологических тренингов вследствие развития других групповых методов. Кроме этого выявляется тот факт, что некоторые приемы тренинговых методов использовались еще в 18-ом веке.

Գրականություն

1. Бука Т. Л., Митрофанова М. Л., Психологический тренинг в группе, Учебное пособие, М., 2005, стр 141.
2. Вочков И. В., Основы технологии группового тренинга, М., Изд-во "Ось-89", 1999 г.
3. Гришина Н.В., Курт Левин: жизнь и судьба, В кн.: Курт Левин. Разрешение социальных конфликтов, СПб.: Речь, 2000, 408 с.
4. Петровская Л.А., Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг, М., изд-во МГУ, 1989г. стр. 5.
5. Рудестам К., Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика, М., Прогресс, 1993, 368 с .
6. Семечкин Н.И., Социальная психология: Учебник для вузов СПб.: Питер . 2004, с. 293.
7. Форверг М., Алберг Т.. Характеристика социально-психологического тренинга поведения, Психологический журнал, 1984 г. Т 5, N 4.
8. Levin K., Field the ory and social science, N 5, 1964, p. 346.